

М. П. Тупчієнко
Кіровоградський національний
технічний університет

**ДО ПИТАННЯ ПРО МІФО-РИТУАЛЬНУ СИМВОЛІКУ
КРОВІ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ВПЛИВУ НА ФОРМУВАННЯ
СИМВОЛІКИ РУДИ Й ЗАЛІЗА В УЯВЛЕННЯХ
СХІДНИХ СЛОВ'ЯН**

У традиційних культурах значне місце займає міфологема речовин, серед яких особливе місце відводиться крові, що проявляється через її символіку. Вивчення символіки в традиційних культурах дозволяє повніше розкрити особливості функціонування самих культур, адже символи виступають активними регуляторами соціальної поведінки людини, інструментом її адаптації в етнокультурі, акумулюють ідейно-ціннісні орієнтації суспільства. Як зазначав К. Юнг, через символи людина і суспільство моделюють свій світ, тому роль символів як стабілізуючого фактора в функціонуванні культури особливо актуалізується в періоди соціальних та екологічних криз [1, с. 203–223]. У такі періоди зростає інтерес суспільства до світу символів минулого, спостерігається, як засвідчило вивчення знакових систем Трипільської культури та історичних суспільств від античності до сьогодення, повернення до символів і знаків, що тривалий час не використовувалися, вважалися мертвими [2., с. 91–101]. Саме такий кризовий період у своєму розвитку переживає ще з початку ХХ ст. не тільки сучасна українська національна культура, але й, в цілому, європейська. Тому вивчення символіки речовин, зокрема, тих, які мають відношення до традиційних ремесел, як-то ковальство або металургія, завдяки яким відбувалося освоєння людиною енергетичного потенціалу довкілля, може мати, по-перше, не тільки вузьконауковий етнологічний зміст, але й практичні наслідки в формуванні нової екологічної культури майбутнього; по-друге, розвиток культур відбувався і відбувається не тільки завдяки діалогу між культурами на рівні обміну лексичними, технічними запозиченнями, але й завдяки обміну символами та розширенню

символічних значень уже наявних елементів культури. Останнє робить порівняльне вивчення символіки речовин перспективним у визначенні датування їх появи, шляхів впливів інших культур.

Дослідженню символіки крові в східних слов'ян присвячений ряд вітчизняних праць [3–7], але ці праці мають, як правило, однобічний характер і розглядають символіку крові лише в контексті окремих джерел або ж її окремих функцій. Ми ж пропонуємо розглянути символіку крові в контексті її системного положення в культурі і спиратимемося на якомога ширше коло джерел: мовні, замовляння, народна медицина, повір'я та легенди тощо. Крім того, спробуємо порівняти міфологему крові у слов'ян із загальноіндоєвропейською.

Відомий російський лінгвіст М.М. Маковський виділяє значний ряд міфологічних символів крові в індоєвропейських мовах, всього 12 значень: 1) в антропоморфній моделі всесвіту кров відповідає *воді* в рамках макрокосму, а через воду співвідноситься з поняттями *звука й співу*; 2) кров урівнюється з *Всесвітом* і *Світобудовою*; 3) кров зрівнюється також із *числом* як символом світобудови; 4) кров – незмінний атрибут *сакрального діїства*; 5) кров – символ *народження*; 6) кров (менструальна) – символ *жінки*, але й *“нечистоти, бруду”*; 7) кров була незмінним атрибутом *жертвоприношення*; 8) значення “кров” могло співвідноситися із значенням *“клятва”*; 9) поняття крові може співвідноситися з різними *душевними переживаннями* (“відчувати,” “думати”, “розуміти”); 10) із значенням “кров” може співвідноситися значення *“доля”*; 11) як символ *Всесвіту* кров прирівнюється до кола; 12) кров може співвідноситися з поняттям *“здійснювати”* (сакральну дію) [8, с. 204–206].

Цей перелік можна доповнити за рахунок етнографічних матеріалів, де кров виступає *священими ліками*, символом *родючості й життя*, пов'язана з *нижнім світом*, світом *злих духів* (перегукується з мовним означенням менструальної крові); кров отримує значення *душі* і, нарешті, кров виступає символом *етнічного образу, етнічної єдності, етнічної вдачі* [5, с. 127–131].

Наскільки ж відповідає символіка крові в східних слов'ян загальноіндоєвропейській? Розглянемо міфологему крові в слов'ян у площинах мови, повір'я, обряду, що взаємно доповнюють одна одну, в тій самій послідовності, що й в М.М. Маковського.

1. Символіка *крові-води* на мовному рівні розкривається через рос. діалект. нижньогород. кровь “вода від танення снігу весною”,

рос.-цсл. кровище “місце накопичення підземних вод” [9, т. 13, с. 68, 20]. В українських повір'ях ця ідея знаходить своє вираження в межах антропоморфної моделі будови Землі, де “як у чоловіка йде кров жилами, так йде вода в землі жилами” [10, с. 4], крім того Г. Булашов наводить легенди, в яких з ребер Христа замість крові тече вода, що з голови Адама “омиває гріхи роду людського”, або ж “кров, що витекла з хоромленого ребра Спасителя, зміла на главі Адама знак угоди, укладеної ним із дияволом” [4, с.1 22–123]. Одночасно в замовляннях крові фігурує антропоморфний образ води – міфічна жінка на ім'я Уляна: “Молода дівця Уляна все поле поорала, розу посіяла; роза зойшла. Щоб у Хрещеного [ім'я] кров не йшла” [11, с. 35]. Часом в замовляннях сама кров прямо називається “водяною”: “Пресвятая Богородице, просим собі в поміч. Замовляю кров буйную, трав'яную і *водяную*” [3, с. 59]. Через воду кров співвідноситься із значенням *звука* і *співу*, напр.: “Рев водопаду, дзвін струмка тощо”.

2. Символіка *крові-всесвіту* розкривається через ряд мовних відповідностей, напр.: первісне слов. кгу означало криваве, сире м'ясо [9, т. 13, с. 68–69] як першоматерії Всесвіту, що виник із жертви; дав.- рус. кровъ “дах, кривля, будова, житло, дім”, рос. кров “прикриття, навіс, укриття, дах”, укр. кривля “дах, захист” [9, т. 11, с. 20] зближує кров із перекриттям будинку і самим будинком – організованим простором – відомою моделлю Всесвіту [12], нарешті, рос. лохань “впадина, посудина” етимологічно близьке давн.- інд. Loṅa “кров”, але і давн.- інд. Loṅa “Всесвіт” [8, с. 204] семантично зближує ряд: рана (кров) – посуд для крові (жертвовної) – Всесвіт.

3. *Кров* як символ *числа* – структуроутворюючої характеристики Всесвіту – на мовному рівні розкривається через етимологічну близькість укр. сорок, рос. сорок, білорус. сорок із гр. eap “кров” [8, с. 204]¹

¹ У російському билинному фольклорі число “сорок сороков”, що походить від стародавньої одиниці обрахунку, в основі якої лежало число *сорок*, визначає велику кількість, дуже багато [Былины. – М., 1985. – С. 204]. В основі обох чисел (сорок і сорок сороков) лежить примножене число чотири, що в числовій міфологічній символіці співвідноситься з горизонтальними вимірами Всесвіту, його статичною цілісністю [Топоров В.Н. Числа // Мифы народов мира: В 2 т. – М., 1992. – Т. 2. – С. 629–631].

У світлі зближення числа сорок з кров'ю в згаданому апокрифі сорок виступає не тільки символом просторових розмірів книги – Всесвіту, але й символом його першоматерії – крові.

4. Символіка *крові-кола* як однієї з форм організації Всесвіту знаходить своє відображення на мовному рівні через укр. коло, пол. *koło* етимологічно близьких двн.-англ. *heolfr* “кров” (* *kel-*) [8, с. 206]. Таке ототожнення, скоріше всього, виникло задовго до відкриття кровообігу на основі її обрядового використання – зображення нею сакрального кола в охоронних обрядах. На мовно-предметному рівні символіка *крові-кола* знайшла своє вираження також через укр. *крівавниці* “червоне намисто” [13, т. 2, с. 308].

5. *Кров* як символ *рослини* розкривається широким колом мовно-об’єктних означень, напр.: укр. *крівавник* “рослина=деревій”, укр. *крівця* “рослина=звіробій” [13, т. 2, с. 308, 309], рос. діал. *крававик* “рослина=чистотіл великий”, рос. діал. *крававец* “рослина=звіробій”; паралелі також знаходимо в сербохорв. діал. *крівніца* “гілка з листям”, *крівіна* “матеріал для примітивної кровлі (солома, drank, сіно)”, в пол. *kręwnik* “рослина”, в словен. *krvavica* “сорт груш з червоною м’якіною” [9, т. 13, с. 59, 61, 65]. Такі рослини, як *деревій*, *звіробій*, *чистотіл*, мають кровозв’язуючу, кровозупиняючу й одночасно бактерицидну властивості, що, очевидно, й обумовило зазначені вище назви. Одночасно *деревій* в народній медицині використовується не тільки як кровозупиняючий засіб, але й і як кровопускаючий, наприклад, з метою полегшити головний біль, *деревієм* лоскочуть в носі для виходу крові [6, с. 46]. У той же час називання крові в замовляннях не тільки *людською*, *водяною*, але і *трав’яною* виводить її за межі означень лише фітопрепаратів [3, с. 258]. Етнографічні матеріали дають приклади зворотного означення – рослиною крові, наприклад, у весільному фольклорі: “Зробити молодій калину” – позбавити наречену цноти [14, с. 140]. У замовляннях, у весільному фольклорі, в народній медицині *кров* символічно ототожнюється з квітами червоного кольору: міфічною рожею-ружею (троянда, шипшина, мальва), рUTOю [3, с. 239–240], піоном [6]. Окремі рослини, що на мовно-міфологічному рівні ототожнюються з кров’ю, як-то – ружа, рута, калина, груша, одночасно символізують і Світове Дерево як флористичну модель світу [3, с. 233–242]. Крім того, через рослину символіку *кров* співвідноситься з міфічними істотами християнського дуалістичного світу, зокрема, із чортом. Так, поширені уявлення, що “у вільсі є *кров* того осина” [10, с. 44], або ж що *листя вільхи* забарвлене *кров’ю* чорта [4]. Отже, *кров* через рослину символіку співвідноситься також із Всесвітом та міфологічними персонажами християнського світу, які персоналіфікують частини Всесвіту.

6. Символіка *крові-каменя* на мовному рівні розкривається через двн.-рус. кровавикъ “червоний залізняк” [9, т. 13, с. 59], крім того, в замовляннях крові фігурує Алатир камінь=віттарний камінь чи просто різнокольорові камені, якими запирається кров [3, с. 258; 11, с. 35–49], а серед гуцулів існує повір'я, що на місці удару грому можна знайти кров із чорта, враженого громом, у вигляді чорних каменів [10, с. 6, 15]. Тобто тут простежується та ж закономірність символіки крові, що й в попередньому випадку.

7. Символіка *крові* як атрибута *священного дійства* розкривається через ряд мовних значень, напр.: двн.-рус. кровъ “захист, заступництво”, двн.-рус. кровля “покриття, дах”, укр. крівля “дах” [9, т. 13, с. 20] зближує кров із будівництвом як сакральним процесом організації Всесвіту, а також через укр. кривавиця “добуте тяжкою працею” [13, т. 2, с. 308], первісно, очевидно, через жертвоприношення.

8. Символіка ж *крові* як атрибута *присяги* на мовному рівні не виявлена, але широко представлено повір'ями про скріплення присяги з нечистим кров'ю. Започаткувала цю практику, згідно з українськими народними переказами, першолюдина – Адам, який врізав собі мизинець і кров'ю зробив знак на лобі [4, с. 122–123.].

9. Символіка *крові* як атрибута *зачаття-народження, начала* розкривається через етимологічну близькість укр. родити, рос. родити осетинському *rodz* “лімфа крові” [8, с. 205], а також через обрядове значення закривавленої весільної сорочки [15, с. 152], крім того, кров і, зокрема, менструальна, використовується в любовній магії [11, с. 10].

10. *Кров* як символ *жінки* проявляється через означення її менструальної крові, порушення циклів, напр.: двн.-рус. кръвоточица “жінка, що страждає кровотечею”, рос. діалектне кровъ “маточна кровотеча у жінки” [9, т. 13, с. 68], укр. приказка “Червоня кровця – то дівоча краса” [13, т. 3, с. 310].

11. Символіка *крові* як атрибута *ініціального обряду* перетворення дівчини в заміжню жінку, але й також юнака в мужчину розкривається у весільних обрядах із закривавленою сорочкою [14, с. 140–143].

12. Значення *крові* як символу *органа тіла* проявляється через рос. кровеник “печінка” [9, т. 13, с. 62].

13. *Кров* на символічному рівні співвідноситься також із *здоров'ям-хворобою*, напр.: укр. повнокровний “здоровий”, рос. полнокровный “здоровий”, пол. krewny “повнокровний”; укр. кров “ди-

зентерія” – “кров видно напала”, рос. діал. кровавка “хвороба тварин” [9, т. 13, с. 61], укр. кровотеча “хвороба, що супроводжується втратою крові” [13, т. 2, с. 310], крім того, кров є постійною ознакою хвороби-здоров’я в замовляннях від поранень, отруєння (алкоголем, від укусу гадюки), головного болю, більма, куриної сліпоти, уроків, переполоху, переходу, кольок, задухи, чахотки, болю серця, соняшниці, уразу, глистів, запалення печінки, менструальних порушень, лихоманки, бешихи, тобто переважної більшості хвороб як людей, так і тварин [6, с. 32–95].

14. Нарешті, *кров* має значення *ліків*. Вона реалізується у вигляді кровопускання, зовнішнього й внутрішнього вживання під час лікування досить широкого кола хвороб: погіршення зору, епілепсії, шкіряних висипань, бородавок, пропасниці, раку, астми, простуди [6, с. 127–130, 140, 162].

15. *Кров* має також символічне означення *потойбічного світу*, напр.: рос. кровя “кров, курган”, укр. кровосос, кровопивця “вурдалака”, але і болг. діал. крѣвник “змій-кровосос” [9, т. 13, с. 61, 65, 68]. Серед гуцулів існує повір’я, що дитина, зачата під час менструальних виділень, буде непростою – “у 7 років зачне лихогилити; оно зачне свою службу: як гівчина, то буде Опириці, або Відьма, а як хлопець буде Опирь, Вовкун, або Грагівник, або Знахір, то між ними є усека саржі и колинда є” [10, с. 104].

16. Символіка *крові* як атрибута *жертвоприношення*, *їжі* на мовному рівні розкривається через уже згадуване первісне слов. *kr̥u*, що означало кроваве, сире м’ясо [9, т. 13, с. 68–69] як першоматерію Всесвіту, що виник із жертви; укр. кров’янка “ковбаса з крові” в контексті вульгарн. жрати “їсти”, але і д.-рус. жрати “здійснювати жертвоприношення”. А також, якщо врахувати давність звичаю приносити в якості жертви перший чи останній сніп хліба на корені, щоб задобрити так званий “дух хліба”, то стає зрозумілим співвідношення значень “кров” – “хліб, зерно”, напр.: укр. жертва, але нім. *Gerste* “ячмінь”; і.-є. **ag- iag-** – “жертвоприношення”, але рос., укр., б.-рус. ячмінь (**iag-men*) [8, с. 205], нарешті більш прямо сербохорв. діал. *kr̥ov* “обмолочена житня солома” [9, т. 13, с. 20].

Про наявність у слов’ян кривавих жертвоприношень богу громовержцю повідомляє візантійський історик Прокопій Кесарійський вже в VI ст. Ця традиція зберігається і до значно пізніших часів. Про жертви коління в русинів-язичників ясно говорить літописець Нестор: “Жряху бесомъ, оскверняху землю требами своїми и

осквернися кровьми земля Руская и холмъ-оть”. Згадує про відмову від кривавих жертвоприношень після прийняття християнства в своєму “Слові про закон і благодать” і митрополит Іларіон: “...уже не жртвенныя крове вкушающе погибаемъ” [16, с. 80]. Українська народна пісня зберегла пам’ять про принесення в жертву козла в язичницькі часи:

За рікою, за бистрою-
 Стоять ліси дрімучі;
 А в тих лісах вогні горять,
 Вогні горять великі;
 Навкруг вогнів ослони стоять,
 Ослони стоять дубові;
 На тих ослонах добрі молодці,
 Добрі молодці, красні дівиці,
 Співають пісні, колядочки:
 Посередині старий сидить,
 Він гострить свій булатний ніж,
 Біля нього козел стоїть,
 Хочуть козла зарізати ... [Там само, с. 81].

Збереглися сліди кривавих жертвоприношень також у весільній обрядовості українців, зокрема, на Чернігівщині – це “жертва яловиці” [15, с. 159]. Жертвоприношення (криваві) здійснювалися у найвідповідальніші періоди буття Всесвіту у його календарно-солярних проявах затемнень небесних світил, стихійних лих; життя соціуму (війна, мор, голод), життя та смерті людини (народження, весілля, хвороба, смерть). Зокрема, саме з трирічним віком жертвовної тварини дослідники пов’язують назву поминального обіду у слов’ян – тризна [17, с. 134]. Жертви заклання, як зазначає Я.Ф. Головацький, мали взагалі подвійний характер: і характер освячення, і характер дару, приношення, залишення себе для богів у надії бути винагородженим ними чимось більшим [16, с. 81]. У першому випадку символіка *крові-жертви* перегукується з символікою крові як атрибута *священного дійства*. В цьому контексті особливе значення мало вживання жертвовної крові, що відобразилося в народній медицині. В езотеричних знаннях пролита-спожита кров, навіть засохла, є надзвичайним збуджуючим засобом, що провокує появу екстатичного стану, в якому з’являються видіння невидимого світу, чим і пояснюються криваві жертвоприношення [18, с. 453]. Такої ж думки притримується Я.Ф. Головацький, який вважає, що

руський жрець “жртвенныя крове вкушающе”, щоб надихнутися пророчою силою [16, с. 81]. Зазначена якість крові, неможливість її спожити відразу, намагання зберегти на довше, скоріше всього, породили експерименти з *кулінарним* кодом творення Всесвіту – приготування жертвовної субстанції, в результаті якого з’явилася така страва, як кров’янка. Більше того, трирічна жертвна тварина-тризна та її кров через число **3** в обряді жертвоприношення співвідносяться з *числовою* символікою соціуму (трьома поколіннями предків, до яких приєднується померлий [17, с. 134]) та *числовою* символікою Світового дерева – *рослинного* коду Всесвіту [19]. Отже, кров в обряді жертвоприношення співвідноситься із символікою *священного дійства, дару, кулінарного, числового та рослинного кодів* Всесвіту.

17. Символічне значення *крові-долі* розкривається, наприклад, через рос. жребий, укр. жереб, але див.-англ. helabr “кров” [8, с. 205], а також через рослинний код крові – український фольклорний образ калини як символу жіночої долі.

18. *Кров* співвідноситься із значенням *характеру, душевного стану, душі (?)* на прикладі: в.- луж. кгејнік “сангвінік”, пол. krewnik “сангвінік, темпераментна людина” [9, т. 13, с. 65]. Крім того, в укр. фольклорі у виразах “кров кипить”, “гаряча кров”, “кров грає”, “буйна кров”, “люта кров” [3, с. 258] кров є ознакою темпераментності, а вираз “холоднокровний” – спокійного, стриманого характеру; у виразі ж “кров у жилах холодне” відображається такий психічний стан, як страх. Таким чином, через передачу психічного стану КРОВ опосередковано співвідноситься із значенням ДУШІ як окремої людини, так і народу, тобто його етнічним образом.

19. Означення *крові* як *етнічного образу* поглиблюється також на рівні співвіднесення *крові й роду, народу*, напр.: див.- рус. кръвь, кровь “род, родство”, рос. кровный “рідний по крові”, діал. кровний, кровной “рідний, родинний”, кровня “родичі, рідня”, блр. кроунасьць “родинність, родство” [9, т. 13, с. 66], укр. кривність “родство” [13, т. 2, с. 302].

20. *Кров* також виступає як символ *кольору*, напр.: укр. кривавий, -а,-е “кровавий, кольору крові”, рос. кровавый “окровавлений, окрашений кров’ю”, рос. кровяной,-ая,-ое “той, що відноситься до крові, що має колір крові” [9, с. 61, 62], тобто червоний. В українських замовляннях *червона* кров як символ здоров’я протистоїть *чорній* крові – символу хвороби [3, с. 246, 258]. Але кров співвідноситься ще з двома кольорами: *білим* та *синім*. Символічний зв’я-

зок крові з білим кольором на мовному рівні проявляється через рос. алый, що етимологічно близьке хет. alis “білий”; при цьому обидва кольори в багатьох індоєвропейських народів вважаються кольором смерті й пекла, хоча смерть, одночасно, вважалась невід’ємною від життя [8, с. 111]. Синій-блакитний колір крові засвідчений в українських замовляннях крові: “Синя рожа пошла, голубая кров вошла” [11, с. 35]. Синій колір ототожнюється з кров’ю і через колір жил у замовляннях [3, с. 116, 246].

На семантичному рівні кольорова символіка крові співвідноситься з чотирма ріками в замовляннях: водяною (блакитною), молочною (білою), кров’яною (червоною), смоляною (чорною), а відповідно і з зазначеними речовинами.

Крім того, кольорова символіка крові в діапазоні зазначених 4-х кольорів опосередковано підкріплюється кольорами алатир каменя – віттарного каменя (білого, синього, червоного, чорного), яким у замовляннях запирається кров. У цьому контексті кольорова символіка крові співвідноситься з *мінералогічним* і *просторовим* кодом будови Всесвіту, з означенням території Русі: Червона Русь, Синя Русь, Чорна Русь, Біла Русь. [20, с. 170; 21, с. 35–70].

Одночасно в кольоровій семантиці крові простежується символіка *соціальної стратифікації* суспільства. Це стосується, в першу чергу, її червоного й синього кольорів. Червоний в індоєвропейській ієрархії кольорів співвідноситься з соціальною стратою воїнів, тобто з одним із вищих соціальних станів [20, с. 166]. Соціальне означення кольору крові розкривається на мовному рівні через укр. кровність “породистість, чистокровність” [9, т. 13, с. 66] у традиційному сприйнятті її кольору – червоного. Але з вищими соціальними станами в східнослов’янській традиції співвідноситься і блакитний-синій колір крові, що проявляється у виразі “блакитна кров” як означення аристократичного походження. У цьому випадку синій колір зближується з червоним, що суперечить індоєвропейській традиції, бо згідно з останньою він є ознакою нижчих соціальних рангів [20, с. 166]. Але символічне зближення через кров згаданих двох кольорів відповідає історичним реаліям поповнення української козацької старшини із середовища селянства та міщанства.

Таким чином, кольорова символіка крові співвідноситься із значеннями *здоров’я-хвороби, смерті-життя, речовинного, мінерального, просторового та соціального* кодів Всесвіту.

21. *Кров як символ ворога, війни, помсти, покарання, страж-*

данья проявляється в ряді мовних значень, напр.: двн.- рус. крѣвь “кровопролиття, убивство”, цслав. крѣвьникъ “кровожадна людина, кровопивця” [9, т.13, с. 68], укр. криваві чвари “війна”, укр. криваві сльози “страждання” [13, т. 3, с. 308], а також болг. крѣвнина, крѣвнина “кровопролиття, пролита кров, пеня за пролиту кров”, макед. крвнина “віра, штраф за вбивство, кровна помста” [9, т. 13, с. 66].

22. *Кров* символічно також співвідноситься з земним та небесним *вогнем*, *Сонцем*: в укр. замовляннях крові вона прямо отожднюється з вогнем: “Ходить Сус по небу, трісочки збирає, огонь розкладає, огонь не горить, кров не біжить. Мов – не йди, кров!” У народній медицині і в замовляннях – як у словесних формулах, так і у діях – моделюється заливання крові водою, як і вогню: “Огонь горить, і кров кипить: огонь заливає, і кров заливає нарощеному, молитвяному, хрещеному рабу Семену” [11, с. 35; 6]. Крім того, і жарке сонце пов’язане із замовляннями від кровотечі [1, с. 205].

На мовному рівні символіка *крові-вогню* присутня у метафорах: кривава заграва, криваві язики полум’я, кривава зоря тощо, а опосередковано через етимологічну близькість *кров-вогень* також співвідноситься з колом, смертю, пеклом, напр.: укр. коло, пол. *коло* етимологічно близьких двн.-англ. *heolfr* “кров” (*kel-), але й англ. *hell* “пекло”, і.-є. *kel- “вогень, горіти”, прус. *Gallan* “смерть” [8, с. 111, 206].

Таким чином, міфологема крові в східних слов’ян, у цілому, співпадає із загальноіндоевропейською. Крім того, вона розширюється значеннями: *ворог, війна, помста, покарання, страждання; колір; орган тіла; здоров’я, хвороба; ініціація, вогень*. Співпадіння основного ядра символічних значень крові в традиційній культурі східнослов’янських народів із загальноіндоевропейськими свідчить, з одного боку, про глибоку давнину формування цих значень², а, з іншого, про архетипічну природу їх походження. Водночас простежується вплив близькосхідної символічної традиції крові, що проникла в слов’янське середовище після прийняття християнства. Таким чином, семантичне поле крові в східних слов’ян, окрім архетипічної основи, має ще й інший пласт, що сформувався під впливом історичних реалій, але, водночас, обидва вони характеризуються етнічною самобутністю сценарію текстового представлення символіки крові.

² Особливо тих із них, які стосуються аспектів міфологічної космогонії.

Отже, в уявленнях східних слов'ян кров набуває характеру сакральної субстанції, що співвідноситься з Всесвітом через його просторовий, мінеральний, рослинний, зооморфний, антропоморфний, соціальний, кулінарний та стихійний коди. При цьому цей універсальний матеріал є амбівалентним, наділений як позитивними (домінують), так і негативними значеннями. Останні, як зазначає Я.В. Чеснов, пов'язані з умовою появи крові – виходу її назовні, виходу з невидимого простору, синонімічного потойбічному світу, хаосу. Основне семантичне коло крові все ж позначене знаком плюс і розвивається з ідеї крові як біологічного начала, начала життя. На цю ж основу спирається весь комплекс жертви [5, с. 127], який, як ми бачили, є семантично одним із найширших. В обряді жертвоприношення амбівалентність крові знімалася.

Водночас в індоєвропейській міфологічній антропоморфній моделі світу, яка представляє землю у вигляді жінки (матері, слов'янської фольклорної Тетяни), має місце символічне співставлення крові із залізними рудами, що залягають жилами. Це знайшло своє вираження і в грецькій назві червоного залізняка – гематит (від гр. *haimatos* “кров”), тоді як у східнослов'янській мовній народній традиції цей вид залізних руд також називається кровавиком [9, т. 13, с. 59]. У слов'янському фольклорі спостерігається ототожнення, на основі кольорової семантики, слів “руда” із значенням червона і “кров”, що часом приводило до їх взаємозамінюваності в фольклорних текстах. Відповідно в українських та білоруських замовляннях крові слова “кров” і “руда” взаємодублюються: “...Бог кобилу мечем січе, *кров* не тече, – так і ти, *руда*, не йди. Запікайся, *кров*, замовляю тебе не сам своїми духами – Господніми науками!” (курсив наш. – М. Т.) [3, с. 65].

Крім того, в замовлянні крові, записаному в другій половині ХІХ ст. в Херсонській губ., знайшло своє відображення заміщення крові на мовному рівні не тільки рудою, але й залізом: “Заговорою *железа*, запираю *руду*, Білим Каменем припираю, в ім'я Отця й Сина і Святого Духа”! Амінь! Амінь! Амінь! *Руда*, перестань текти. *Руда*, закрійся, *руда*, кажу тобі, стій! Стій! Стій! *Желіз*, стійте замком вас закрила, Білим Каменем підперла, держіться там, не виходьте, закрійтесь, *железа*! Амінь! Амінь! Амінь!” Можливо, утвердження в народній уяві поглядів про металеву природу крові знайшло своє відображення також у забороні приймати знахаркою гроші в якості оплати за замовлення крові, тоді як натуральна

оплата сільгосппродуктами допускалася. [22, т. I, с. 273–274]. В наведеному прикладі маємо символічне співставлення в одному семантичному ряді крові, руди й заліза, що може свідчити про паралелі їх семантичних полів у східнослов'янській міфологічній традиції. Більше того актуальним стає питання про можливість впливу символіки крові як вихідної на формування міфо-ритуальної символіки руди й заліза в традиційній культурі східнослов'янських народів. Теза про вихідне положення символіки крові в формуванні семантичних полів руди й заліза пояснюється тим, що з названих трьох речовин саме кров, очевидно, була першою, що набула символічних значень, оскільки руду у вигляді вохри, якою зображувалися примітивні знаки, людство почало використовувати лише в добу середнього палеоліту (мустьє) [23, с. 123–138], а знайомство людини з природним залізом відбулося ще пізніше, імовірно всього, в добу мезоліту.

Пошук паралелей значень у семантичних полях крові, руди й заліза є завданням майбутніх досліджень.

1. Юнг К. Архетип и символ. – М., 1991. – 300 с.
2. Ткачук Т.М. Знакова система Трипільської культури // Археологія. – 1993. – Вип. 3. – С. 91–101.
3. Українські замовляння. – К.: Дніпро, 1993. – 312 с.
4. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К.: Довіра, 1992. – 414 с.
5. Чеснов Я.В. Лекции по исторической этнологии. – М.: Гардарики, 1998. – 40 с.
6. Болтарович З.Є. Народна медицина українців. – К.: Наук. думка, 1990. – 232 с.
7. Чубинський П. Мудрість віків. – К.: Мистецтво, 1995. – Кн. 1–2.
8. Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках. – М.: Гуманитар. издат. центр Владос, 1996. – 415 с.
9. *Этимологический* словарь славянских языков. – М.: Наука, 1987. – Т. 11–13.
10. Опишук Антін. Матеріали до гуцульської демонології. Записані у Зелениці Надвірнянського повіта, 1907–1908 // Матеріали до Українсько-руської етнології. – Львів, 1909. – Т. 9. – С. 1–139.
11. Українські чари. – К.: Либідь. 1994. – 96 с.
12. Байбурин А.К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян. – Л.: Наука, 1983. – 192 с.
13. Грінченко Б. Словарь української мови: В 4 т. – К.: Вид-во АН УРСР, 1958. – 4 т.

-
14. *Гриша О.* Весілля у Гадяцькому повіті у Полтавщині // Матеріали Українсько-руської етнології. – Львів, 1899. – Т. 1. – С. 111–156.
 15. *Литвинова-Бартош П.* Весільні обряди і звичаї у с. Землянці, в Чернігівщині // Матеріали україно-руської етнології. – Львів, 1900. – Т. 3. – С. 70–173.
 16. *Головацький Я.Ф.* Виклади давньослов'янських легенд, або міфологія, укладена Я.Ф. Головацьким. – К.: Довіра, 1991. 93 с.
 17. *Трубачев О.Н.* Следы язычества в славянской лексике // Вопросы советского языкознания. – М.; Л., 1959. – Вып. 4. – С. 130–137.
 18. *Мир Огненный*// Агни-Йога: В 3 т. – Самара: Самар. Дом печати. – Ч. 2. – С. 364–462.
 19. *Топоров В.Н.* Древо мировое // Мифы народов мира: В 2 т. – М.: Сов. энцикл., 1991. – Т. 1. – С. 398–406.
 20. *Иванов В.В.* Цветовая символика в географических названиях в свете данных типологии (к названию Белоруссии) // Балто-славянские исследования., 1980. – М.: Наука, 1981. – С. 166–170.
 21. *Попович М.* Нарис історії культури України. – К.: АртЕк, 1999. – 729 с.
 22. *Миролубов Ю.* Сакральное Руси. – М.: Асоц. Духовн. Единения “Золотой Век”, 1996. – Т. 1. – 582 с.
 23. *Столяр А.Д.* Происхождение изобразительного искусства. – М.: Искусство, 1985. – 299 с.